

UDK/UDC: 94(497.5-3 Vinodol) "1941"

DR. SC. STANKO ANTIĆ

Selce, umirovljeni profesor-istraživač

APRILSKI KRIJESOV I NAD VINODOLOM

***Heroji aprilskog antifašističkog otpora
MIRKO PLEIWEISS I ĐURO HAJDIN'***

Uvod

Događaji u Selcu i Crikvenici od 10. do 12. travnja 1941. godine, iako su se odvijali na margini sloma Kraljevine Jugoslavije, značajni su po tome što su se odvijali u vrijeme kad se nad Europom navukla sablast fašizma, a svijet gubio nadu da će mu se moći oduprijeti. Dva hrabra domoljuba, kapetan bojnog broda Mirko Pleiweiss, Slovenac, i dr. Đuro Hajdin, Hrvat iz Hajdina kraj Vrbovskog, organizirali su otpor pokušaju uvođenja ustaške vlasti u Crikvenici (10. travnja) a M. Pleiweiss, kao komandant Komande obrane vojne oblasti Sjevernog Jadrana, dao je k tome uništiti svu vojnu infrastrukturu, kako ne bi koristila okupatoru u ratovanju po Europi.

Na Selačkoj panti, između vile Hrvatske i restorana Maslina postavljena je spomen-ploča Mirku Pleiweissu, s koje čitamo da je „12. travnja 1941. godine, za vrijeme prodora fašističkog okupatora u našu zemlju, kapetan bojnog broda Mirko Pleiweiss sa svojim vojnicima uništio uz obalu sve vojne i saobraćajne objekte komande pomorske obrane Selce, da ne padnu u ruke neprijatelju - talijanskom okupatoru“.²

¹ Skraćena verzija studije, ali se nadam da će mi, zbog značaja ovih događaja, biti pružena prilika uskoro objaviti knjigu, sa širim povijesnim prikazom ovih događaja i svega što je uz njih povezano ili se na njih nadovezuje.

² Mirko Pleiweiss bio je i sam prisutan tom svečanom činu, sav radostan što su mu Selčani pružili zadovoljstvo da još jednom posjeti Selce i bude s tim ljudima koji su

Pošli smo potražiti odgovor na pitanje **tko su bili Mirko Pleiweiss i Đuro Hajdin**, kako su se odigrali ti događaji, te što oni povijesno znače.

Kapetan bojnog broda, Mirko Pleiweiss, u knjizi „**Slomljeno sidro**“³ opisao je svoj životni put⁴ počam od 1. svjetskog rata u kojem je sudjelovao kao austrougarski oficir do onog tužnog dana u proljeće 1941. godine kad je, povlačeći se pred nadmoćnijim njemačkim i talijanskim okupatorom i ustaškim progoniteljima, našao sklonište u svojoj obitelji i među svojim slovenskim prijateljima. O njegovu djetinjstvu i roditeljima nismo našli nikakvog zapisa, jer kao vojnik nije držao potrebnim o tome pisati.

M. Pleiweis je rođen u Mariboru 1896. godine, gdje je i umro 1979. U vrijeme događaja o kojima govorimo bio je u 45. godini života, dakle čovjek u punoj snazi, bogata iskustva.

O njemu je objavljeno više napisa⁵, ali o drugom rodoljubu – Đuri Hajdinu znamo vrlo malo. Samo to da je rođen u Gorskom kotaru, u selu Hajdine, kraj Vrbovskog, te da je početkom rata bio na dužnosti zamjenika kotarskog predstojnika u Crikvenici.

Njihov čin spada u povijesno vrijedne događaje, jer se zbi o u vrijeme kad su se izdajstvo, malodušje i kukavičluk osjećali posvuda, a čelnici tadašnjeg HSS-a, i sam Vladko Maček, pozivali na lojalnost ustaškom režimu i fašisti-

Pukovnik Mirko Pleiweiss, komandant obrane Sjevernog Jadrana pružio je oružani otpor okupatoru i time među prvima otpočeo antifašističku borbu

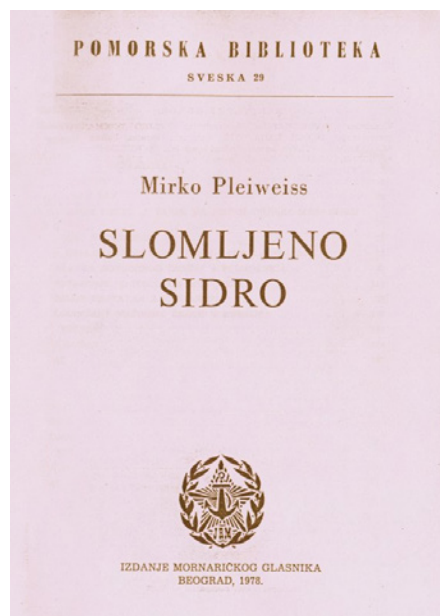
ga podsjetili na događaje od prije desetak godina. Ispričao je to i novinaru Dušanu Savkoviću, sjećajući se da je bilo je mnogo ljudi, svi Selčani, koji su ga radosno primili. Tom je prilikom mnogo lijepih riječi izgovoreno o njegovoj hrabrosti i odanosti zemlji (D. Savković: Jedini u mornarici, feljton, Novi list, 1966., od 18. do 30. ožujka).

3 Svi citirani tekstovi, ako nije posebno naveden drugi izvor, uzeti su iz knjige Mirka Pleiweissa *Slomljeno sidro*.

4 Kao mladić u šesnaestoj godini stupio je u tadašnju, austrougarsku, vojsku i vojnikom ostao do sloma Kraljevine Jugoslavije, u travnju 1941. godine.

5 Vidi popis literature na kraju članka.

čkim okupatorima. Jugoslavenski kralj Aleksandar s obitelji kukavički je pobjegao preko granice, jugoslavenska vojska i jugoslavenska država raspadala se kao kula od karata, a fašistički okupator nalazio sebi slugane na svakom koraku. U takvom okružju, mala četa vojnika s Mirkom Pleiweissom, kao komandantom, i Đurom Hajdinom, kao prvim čovjekom kotarske vlasti, pružila je odlučan otpor. Samo koji mjesec potom, Vinodolci će organizirano povesti antifašističku borbu, i sudjelovati u njoj do konačnog oslobođenja, kojega će Mirko Pleiweiss doživjeti na ulicama Ljubljane, radostan što je njegova domovina ponovno slobodna.

1. SELCE NA MARGINI SLOMA JUGOSLAVIJE

Komanda pomorske obrane Selce

Oblast pomorske obrane sjever protezala se od Rječine na sjeveru do okupiranog Zadra na jugu, tj. između dviju „talijanskih“ granica, a sjedište je imala u Selcu. Tu je u uvali Slana bila najveća vojna baza na Sjevernom Jadranu, s vojno-pomorskom jedinicom opremljenom za ratne operacije u obalnom pojasu i na moru. Glavni objekt u uvali Slana bili su povećka kasarna, s arsenalom morskih mina, i dva tunela (izgrađena u nekadašnjim spiljama podno Rtića). U nekadašnjoj vili Odilon na Selačkoj puni, 1930. godine uspostavljena je komanda Oblasti

Ratnim planom bilo je predviđeno da se sektori ojačaju ratnim brodovima, ali u stvarnosti Sjeverna oblast raspolagala je samo s dva manja broda – „Malinska“ i „Silni“. Na popisu oblast je imala oko 250 objekata u koje je ulazilo oko 90

Na slici u prvom planu vila Odilon a desno kasarna. Prvi je objekt posve porušen a drugi dijelom obnovljen.

manjih brodova, remorkera i motornih čamaca. Postojala su i izvidna mjesta, pa su u Sjevernoj oblasti bile izvidne stanice u Omišlju, Rabu i Ljubaču a tranzitna stanica na Rabu; imali su i jednu pokretnu signalnu stanicu, radiostanicu i tri otpremne stanice. U liniji veza na Jadranu postojale su tri izviđačke centrale, i to u Selcu, Šibeniku i Boki, kroz koje su prolazile sve vojne informacije po vertikali, ali na početku rata nisu funkcionirale na primjeren način, jer je došlo do raspadanja sistema komandiranja, ponajviše stoga što je kralj s užim krugom svojih suradnika, pobjegao iz zemlje.

Opskrbna služba bila je vrlo slabo organizirana, pa su skladišta u Selcu bila gotovo prazna. Pomorski putovi bili su i tako rizični da se nisu mogli brzo popuniti potrebnom opremom, avionska potpora sjevernom sektoru uopće nije funkcionirala već na početku rata.

Zašto je Selce odabrano za sjedište obrane Sjevernog Jadrana i središnju vojnu bazu? Zato što se nalazi usred te oblasti, zaštićeno od otvorenog mora otokom Krkom. Sa sjeverne i sjeveroistočne strane su mu masivi Velike Kapele i Velebita, preko kojih vode „pokriveni“ kopneni putovi. Već je od ranije selački porat bio poznat kao „luka spasa“, u koji su se često, za ljetnih nevera, jesenskih juga i zimskih bura sklanjali brodovi. Vila Odilon bila je prikladna za komandno mjesto, a uvala Slana, za kasarnu. Sjeveroistočno brdo Sveti Juraj, bilo je kao stvoreno za osmatračnicu.

U brijegu s jugoistočne strane (Rtić) bile su od ranije dvije prirodne spilje, prikladne za skladište municije (morske mine) i sklonište za slučaj napada s mora i iz zraka.

Ova lučica bila je uskotračnom prugom povezana sa skladištem za prijevoz mina do brodova; danas ona služi kao mala turistička marina.

Na ulazu u jednu od spilja danas je konoba.

Inače je uvala Slana duga draga koja od mora vodi do bila Lokve, preko kojeg ide put u Vinodolsku dolinu.

Lučica za brodove u uvali Slana s vidljivim tragovima kolosijeka.

Od dijela građe srušene kasarne podignut je poslije rata objekt koji je postao središte velikog turističkog kompleksa.

Jugoslavenski kraljevski brodovi u luci Selce.

Cjelokupno vojno središte na jugoistočnoj strani Selca, povezano je s glavnom obalnom cestom. Porat u Selcu služio je mornarici za vez većih brodova i čitavih flota, osobito za sidrenje savezničkih brodova prilikom posjeta Komandi obrane Sjevernog Jadrana, odnosno Kraljevskoj mornarici.

Između 1930. i 1940. godine tu su se često vidjeli jugoslavenski i saveznički brodovi, koji su bila lijepa dekoracija selačkoj dragi. Saveznički brodovi svojom nazočnošću pridonosili su i razvoju turizma, jer se o njima pisalo posvuda u Europi, a turistima su davali priliku za fotografiranje. Slika, vrlo upečatljiva, obogatila je dojam selačke drage.

Slom „Potemkinovih sela“

Slika ratnih brodova privezanih u lučici pokazuje privid moći kraljevske mornarice, ali povijest to nije potvrdila. Ne toliko zbog „Potemkinovih sela“, kako je zapisao M. Pleiweiss, koliko zbog slabe organizacije, manjkave strategije i, ponajviše, kukavičluka i izdajstva na komandnim mjestima. Ali to nije bilo samo u mornarici, nego i u kopненоj vojsci, što se očitovalo i u jedinicama koje su sjeverni Jadran trebale osiguravati s kopnene strane. Planinski masivi i konfiguracija tla u pribrežnom dijelu sjevernog Jadrana nudili su mogućnosti za dobru obranu, ali one, te mogućnosti, nisu iskorištene. Artiljerijska podrška bila je slabo organizirana, kako ona u dubljem prostoru tako i obalna, a protuzračna obrana u Slanoj raspolagala je s jedva nekoliko laganih mitraljeza. Prilaz ratnim lukama nije bio zaštićen, kao ni prometnice. Uopće je ratna strategija bila nedoučena. U višim štabovima nisu post-

ojali ozbiljni planovi za slučaj rata. Sve što je ponegdje učinjeno rezultat je inicijative samih komandanata.⁶ Pleiweiss je od samog dolaska u Selce uvidio da se to i od njega očekuje, tj. da sam mora organizirati obranu svojeg sektora, za što je bilo malo vremena, tek mjesec dana. Najviše što je mogao učiniti, kako se kasnije pokazalo, bilo je potopiti sve brodove i uništiti obalne uređaje.

Tako je sav raspoloživi potencijal koji, istina, nije bio pripremljen za veće ratne operacije, otkazao već prvog dana rata. Ostalo je učinila izdaja. Već prvog dana rata (6. travnja) Vrhovna je komanda bila u pokretu - kralj je bježao u inozemstvo a u bijegu je bila i većina vrhovnih komandanata. Komanda mornarice, koja je inače imala sporednu ulogu u ratnim planovima i u sistemu komandiranja, nije imala situaciju u rukama i također je zakazala. Većina oficirskog kadra sabotirala je ili otezala s primjenom naredbi ili davala krive, nepotpune ili oprečne informacije o ratnoj situaciji. Mobilizacija nije bila ni proglašena, nego su se građani odazivali na pozive lokalnih vlasti ili odlazili po svojoj volji, nalazeći potrebnim braniti zemlju, ali ih u vojnim jedinicama nisu bili spremni prihvatiti i naoružati. Većina se brodova našla u Boki Kotorskoj, pa oni koji nisu pobjegli u inozemstvo i sklonili se kod Engleza, bili su zarobljeni. Ni mornarica niti kopnena vojska nisu pružile nikakav otpor neprijatelju. Rukovodni kadar na nižim razinama, u pukovima i nižim jedinicama, te komandni kadar na ratnim brodovima, većinom je dezertirao. Komandanti jedinica koji su trebali pružiti otpor Talijanima pri prijelazu Rječine kukavički su pripremali bijeg i s Talijanima zaključili predaju bez borbe. Vojnici su sve to vidjeli i pitali se kako postupiti. Nije im bilo druge nego krišom bježati s ratišta.

Najveća krivnja za ovakvo stanje bila je na beogradskom režimu i njegovoj politici. Akademik Ferdo Čulinović upravo je pomorsku politiku stare Jugoslavije, smatrao jednim od važnih uzroka brzom raspadu te države u aprilskom ratu. Beogradski režim vodio je velikosrpsku politiku, koja nije pokazivala interes za pomorstvo i Jadran, pa tako ni za obranu Jadrana.

Avionske obrane Sjevernog Jadrana također nije bilo. Ovdašnja komanda nije imala nijednog aviona, a ni u Sektoru nije bilo brodova za avionsku potporu. I protuavionska obrana bila je slaba, a kad su Vinodol nadletjeli prvi talijanski avioni, djelovalo je samo nekoliko mitraljeza iz Malinske i s brda „Silni“, te iz Komande u Selcu. U operaciji su bila dva-tri talijanska aviona koji su izviđali situaciju, izazvali paniku i zbrku te se povukli, bez štete. Oni su to ponovili nekoliko puta, ali uvijek s otporom tek nešto slabe protuavionske zaštite u Selcu. U Srednjem i Južnom sektoru bilo je više i jačih avionskih

⁶ Isto. Usporedi feljton Dušana Savkovića, u kojem je opisao kako je Pleiweiss prosuđivao sposobnost kraljevske mornarice za rat, posebno u Sjevernom sektoru.

napada, i to već 6. travnja kad su iz talijanske vojne baze u Zadru odletjeli avioni prema Šibeniku, Splitu i Boki snažno ih bombardirajući. Međutim, talijanski garnizon u Zadru nije se usudio djelovati kopnenim putem jer je očekivao napad jugoslavenske vojske i snažan otpor. Tek kad su vidjeli da toga nema, krenuli su u akciju. Isto je bilo i na zapadnoj granici, u predjelu Rječine, gdje Talijani, u očekivanju snažnog otpora jugoslavenske vojske, nisu odmah pokretali veće vojne akcije.

Ratnih operacija ovdje nije bilo sve do 10. travnja. Zbog toga je Komanda u Selcu vršila pripreme kako bi pružila otpor barem u području sjedišta Komande, tj. u Selcu, i pritom uništila sve vojne resurse kako se njima ne bi koristio neprijatelj. Tek je 10. travnja došlo do okršaja s ustašama u Crikvenici, koji su kanili uspostaviti vlast NDH i sve podrediti poglavniku Paveliću. Kanili su onesposobiti obranu Sjevernog Jadrana kako bi talijanska vojska imala slobodan ulaz u vinodolski kraj i slobodan put prema unutrašnjosti.

Uništenje brodovlja na ulazu u zaljev Klimno i svih vojnih objekata u Selcu od presudnog su značenja za te trenutke povijesti.

„Postupak komandanta malenog uporišta u Selcu bio je, nažalost, veoma rijedak slučaj inicijative, lične odgovornosti i odvažnosti mornaričkih komandanata. Većina njih, naviknuti na slijepu pokornost režimu, kad su bili prepušteni sebi, nisu ni pokušavali bilo što poduzeti protiv neprijatelja“ (*Pomorski zbornik*, broj 1, str. 695).

U Vinodolskom kraju Partija se i sama našla u zbrkanoj situaciji. Blizina granice, izdajstvo ustaša, kojima se priklonilo vodstvo HSS-a, i nesposobnost države za ratnu akciju, otežavali su bilo kakvu masovnu i efikasnu akciju. Događaji od 10. do 14. travnja u Komandi obrane Sjevernog Jadrana u Selcu zatekli su ih, i oni su te događaje promatrali sa zbunjenošću. Tek poslije toga, na poznatom sastanku komunista Vinodola u uvali Jesenova u Selcu (krajem srpnja), pribrat će se i dogovoriti o akciji.

Recimo još da je proglašenje NDH-a još više otežavalo otpor napadačima, a izdajstvo vodstva HSS-a i njegova predsjednika Vladka Mačeka, koji se priklonio ustašama a preko njih njemačkim i talijanskim okupatorima, izazvalo je pomutnju među članstvom HSS-a, stranke koja je u našem kraju imala većinsku podršku. Pavelić, Maček i ostali kvislinzi nastojali su stvaranje te državne tvorevine narodu objasniti kao konačno ostvarenje hrvatskog sna. Tih prvih dana narod i nije znao kako je stvarana kvislinška država, tko su njezini vođe i što kane s Hrvatskom. Saznali su to ubrzo, jer već u svibnju Pavelić i Mussolini sklapaju sporazum kojim se Hrvatsko primorje i Dalmacija proglašavaju neprikosnovenim dijelom Kraljevine Italije. Hrvatskoj je ostao jedino kopneni dio; more i obalu je izgubila. Stanovništvo obalnog područja i otoka palo je u ruke fašističke Italije koja je ovdje odmah uspostavila svoju civilnu i vojnu vlast.

Rat je pred vratima

Komandu Pomorske oblasti⁷ u Selcu M. Pleiweiss je, kako je sam zapisao⁸, preuzeo 17. ožujka 1941. godine⁹, a s onim što je našao bio je „ne samo razočaran nego i očajan. Nered posvuda, a na izgled sve lijepo – pravo Potemkinovo selo“.¹⁰ Odmah se dao na posao da stanje koliko je god bilo moguće sredi i pripremi za „približavajuće opasnosti“.

„...moram priznati da su me svi ljudi, od prvog do zadnjeg, razumjeli i zaista svim snagama prionuli na posao“, pa je u kratkom vremenu izvršen prijelaz Komande u stanje ratne pripravnosti. Više od loše situacije, kakvu je zatekao u Selcu, brinula ga je nesposobnost više komande i opća situacija u Mornarici. Ona nije bila organizirana za ratne prilike, a vođena je i pogrešna politika neutralnosti (Pomorski zbornik br. 1, str. 658). Veoma su malo znali o neprijatelju a i to što su znali bili su pogrešni podaci, uglavnom o manjim brodovima koji su osiguravali promet talijanskih brodova između talijanskih posjeda na Jadranu. „Talijani su nam pred nosom a mi nemamo pojma o njihovoj snazi i njihovim namjerama. Kako onda da organiziramo otpor?“, – pitao se M. Pleiweiss.

Čim je došao u Selce Mirko Pleiweiss je naslutio da će se uskoro suočiti s nadmoćnim neprijateljem, s kojim je u fizičkom dodiru preko Rječine na Sušaku i u sjevernom području Zadra, te morskom pučinom na čitavoj liniji

⁷ Najviša instanca Jugoslavenske kraljevske mornarice bio je štab sa sjedištem u Zemunu. Njemu su bile podređene jedinice riječne flote, pomorske eskadrole, pomorska avijacija i obalna komanda sa sjedištem u Splitu, u okviru koje je bila Komanda podvodnog oružja, te pomorske komande Šibenik – Srednji Jadran i Selce – Sjeverni Jadran. Mirko Pleiweiss raspoređen je na mjesto komandanta pomorske obrane koja je pokrivala područje između Rijeke i Zadra, s otocima, tj. područje između dviju talijanskih granica (okupirana Rijeka i Zadar).

⁸ O premještanju u Selce saznao je na putu iz Maribora za Novi Sad, gdje je bio komandant riječne flote Kraljevske jugoslavenske vojske. Bilo je to u veljači 1941. godine. U Novom Sadu sačekao ga je njegov ađutant i izvijestio ga o spomenutom premještanju u Selce. Već je čitao o ratnim prilikama po Europi i bio uvjeren da rat kuca i na naša vrata. Ali kroz skoro tridest godina koliko je bio u jugoslavenskoj vojsci uvjerio se u njenu ratnu sposobnost, podrivanu licemjerjem, podvalama, karijerizmom, korupcijom i nesposobnošću komandnog kadra, te slabom tehničkom sposobnošću i organizacijskom nesređenošću. Sve ga je to već godinama činilo nezadovoljnim te je pomišljao na umirovljenje, ali je od toga odustao kad se zemlja našla neposredno pred ratom smatrajući se obveznim sudjelovati u njenoj obrani.

⁹ Prvi susret u Selcu imao je s poručnikom bojnog broda Kolubarićem, koji je vršio dužnost komandanta, što je Mirka Pleiweissa veoma iznenadilo. Kao iskusan vojnik odmah je uvidio da stanje u Komandi nije redovno, što će se ubrzo potvrditi.

¹⁰ Vidjeti Stanko Antić: Papićeva luč, Rijeka 2006., i Selce od rimske lučice do modernog naselja, Selce 1995., te Vinko Antić: Vinodolska Selca u borbi.

obrane. No nije mu bilo ni na kraj pameti da će pritom ostati bez potpore viših komandi i sam morati odlučivati o konkretnim ratnim akcijama. Još je manje računao sa sabotажama i izdajstvom dijela oficirskog kadra unutar linije obrane kojom je zapovijedao.

Na rat se nije moralo dugo čekati, jer je on stvarno počeo 6. travnja – barem što se tiče područja Sjevernog Jadrana, na liniji obrane kojoj je komanda bila u Selcu – u početku tek s naletima nekoliko aviona.

Mirku Pleiweissu bilo je jasno da obranu može organizirati tek akcijama koordiniranim s akcijama kopnene vojske u zaleđu (Gorski kotar), ali linija komandnih veza nije djelovala. Viša komanda nije se odazivala na njegove telefonske i radiopozive. Tek je 30. ožujka stigla depeša iz Beograda, u kojoj je naređeno: „Ako dođe do rata zaprečite prodor neprijateljskih snaga, miniranjem obale. U krajnjem slučaju potopiti brodove.“ Malo, ali dosta vještom vojniku! Mirko je iz toga zaključio što mu je raditi: uništiti sve resurse koji bi mogli koristiti neprijatelju.

Situaciju su otežavale opće političke prilike u zemlji, napose djelovanje ustaša i stvaranje NDH-e. Neki funkcionari civilne vlasti direktno su tražili pomoć od komandanta pomorske vojne oblasti, te je morao djelovati kako prema vanjskim neprijateljima koji su pripremali forsiranje Rječine, tako i prema unutrašnjim neprijateljima, ustašama, i to s vojskom nesposobnom za takve zadatke.

Tražeci upute koje nije mogao dobiti jer je radiostanica bila „nijema“, odlučio se posjetiti ratnu zonu i osobno se obavijestiti o stanju. Zato se 4. travnja odvezao do Kraljevice i s direktorom Brodogradilišta razgovarao o razaranju brodogradilišnih postrojenja. Potom je krenuo za Sušak i usput odlučio narediti svim brodovima isplovljavanje i pripremu za potapanje. Tako je i naredio zapovjedniku Turini, pa su svi brodovi što su se našli u Sušaku te noći isplovili Vinodolskim kanalom do Klimna. Kako se kasnije sjećao M. Pleiweiss, bila je to posljednja noć u slobodnom Sušaku, dan prije napada fašističkih država na Jugoslaviju.

Tako je u Selcu 6. travnja počeo 2. svjetski rat

Vrativši se u Komandu umoran, zabrinut i neraspoložen, htio je odspavati nekoliko sati ne bi li se odmorio. Ali na putu do spavaće sobe presreo ga je njegov pomoćnik, kapetan fregate Čordašić s obaviješću da se napad Nijemaca i Talijana očekuje 6. travnja. Znači, počelo je – rekao je Pleiweiss - i to je značilo pripremiti završni čin otpora neprijatelju.

I zaista, 6. travnja ujutro nad nebom Vinodolskog kanala pojavili su se prvi talijanski avioni, lovci, a to je - bez ikakve prethodne najave – značilo da

rat počinje. Pleiweiss je bio pripravan, te je već po primitku telegrama iz Beograda naredio: „Svirajte uzbunu!“ i za kratko vrijeme bunovni vojnici našli su se na svojim ratnim mjestima. Na talijanske avione, koji su nailazili u niskom, brišućem letu iznad selačkih kuća, sasuli su mitraljesku paljbu. Iznad Selca se začula paljba, pomiješana s tutnjavom aviona, koji su prelijetali kanal i usmjerili se nad Selce. Protuavionska obrana Komande odmah je stupila u akciju i potjerala napadače, koji su se izgubili prema Lošinju“.

Tako je počeo rat o kojemu nisu bili obaviješteni. M. Pleiweiss u spomenutoj knjizi piše: „Neočekivano sam ostao odrezan od svih viših komandi – niotkud nikakvog izvještaja o situaciji“. Dapače, širile su se kontradiktorne vijesti, te „sam sve morao činiti sam, svojom inicijativom i odgovornošću“.

Ali zato su lokalne vlasti s njim neprekidno kontaktirale, tako „da telefonsku slušalicu nisam ni odlagao“. Zvali su komandanta Pomorske obrane Selce, i tražili pobliže obavijesti o situaciji, upute i naređenja. „Odgovarao sam po svom nahođenju, ne obazirući se da li sam nadležan ili ne, izdavao sam odluke i naređenja, te savjetovao svakog u granicama mogućnosti“.

U prva četiri dana ovdje nije bilo ratnih operacija, ali su sa svih strana dolazile zabrinjavajuće vijesti, jer su bile kontradiktorne ili nisu opisivale stvarne ratne događaje. Čule su se vijesti o pobjedama jugoslavenske vojske na nekim frontovima ali i o izdajstvima pojedinih vojnih starješina. Sumnjama je došao kraj kad su jednog dana na radiju, nakon vojnih marševa, čuli vijest na talijanskom jeziku, da je talijanska vojska u sjevernom Jadranu, na području Selca, potopila više jugoslavenskih ratnih brodova. A bilo je drugačije: talijanski avioni su 6. travnja mitraljiranjem potopili dva manja čamca, nakon čega ovdje nije ispaljen ni jedan metak. Ali crv sumnje kopao je duboko u svijesti ovog ratnika-rodoljuba, koji se sve više uvjeravao u bezizlaznost situacije. U jednom je trenutku ipak pomislio na mogućnost otpora, pri čemu je jedino vjerovao svojim vojnicima, koji su bili spremni oduprijeti se neprijatelju i strpljivo čekali pravi trenutak.

Situacija u selačkoj komandi bila je primjerena ratnoj. Svi su se spremali za otpor neprijatelju koji je prijetio sa svih strana. Sve su se radnje odvijale prema planu, a moral je bio na visini, kako kod oficira tako i ljudstva, pa „Pleiweiss kaže da je mirno očekivao buduće događaje, i to s priličnim optimizmom“.

Slično tome bilo je posvuda u Jugoslaviji. Dio vojske bio je spreman pružiti otpor neprijatelju, ali se vodstvo ponašalo izdajnički. Kralj Petar, koji je u Selcu, upravo u Komandi¹¹, u svojim dječaćkim danima provodio ljetni odmor, te na selačkoj placi posadio lipu u znak sjećanja na te dane, sramno je

¹¹ Poslije rata zbog svojih ustaških zločina strijeljan u Osijeku.

pobjegao u inozemstvo, a korumpirani vojni vrh razbježao se na sve strane. Vojska, nespremna za rat, bila je opterećena sabotажama i nesposobnošću vodećeg kadra. U Hrvatskoj se dio oficirskog kadra priklonio ustašama i sabotirao pripreme za rat i obranu zemlje.

2. OTPOR POKUŠAJIMA USTAŠA DA PREUZMU VLAST U CRIKVENICI

Pokušaj uspostavljanja ustaške vlasti u Crikvenici

M. Pleiweiss. piše da je u njegovoj Komandi „odaziv bio izvanredan, jer se javilo 95% mobiliziranih prema spisku. Sve ih je trebalo odjenuti i nahraniti,, a to je bila „dužnost stanice kopnene vojske u Crikvenici“, ali je komandant te stanice R. Trišler¹² to sabotirao.¹³ „Tada još nisam slutio, piše M. P., da je posrijedi bila u najvećem razmahu sabotажa izdajica, kojima je bio cilj da odmah u početku smanje oduševljenje obveznika“.

Vođa ovog ustaškog pokušaja preuzimanja vlasti u Crikvenici bio je Petar Kvaternik, brat Slavka Kvaternika, ustaškog vojskovođe i Pavelićeva doglavnika, koji je kao rezervni major Jugoslavenske vojske, došao u Crikvenicu 4. ili 5. travnja 1941., preuzeti komandu bataljonom, sa zadatkom da brani kopneni predio od Kraljevice do Karlobaga, zajedno s jedinicama Pomorske obrane Selce. No njegova prava funkcija prikazuje se različito, pa ga Pleiweiss spominje kao „komandanta Mjesta Crikvenica“.¹⁴

On je po dolasku u Crikvenicu pokušao okupiti suradnike, ustaškom pokretu sklone ljude i među domaćim ljudima i među prispjelim rezervnim vojnicima. Među njima se spominje i Dragutin Čad, rezervni kapetan bivše Jugoslavenske vojske, za kojeg se pretpostavlja da je bio suradnik njemačke obavještajne službe. Različiti su podaci o broju ljudi u toj ustaškoj skupini ili kako negdje piše „ustaškom štabu“. Svi se slažu da ih je bilo oko šest, Mladen Plovanić je utvrdio da ih je bilo deset-dvanaest, a da je sam „štab“ činilo njih šest-sedam i nabrojio ih poimence: Rikard Trišler (iz Osijeka), Dragutin Čad (iz Zagreba), Tomislav Rolf (iz Sarajeva), Slavko Pipinić (iz Zagreba), Hontić (ili Huntić), zatim Markota Šimun, te Josip Car (upravnik Pošte u Crikvenici). Ovaj potonji, što je i sam priznao, Kvaterniku je na raspolaganje stavio

¹² M. Pleiweiss tog je jutra saznao da je komandant mjesta Crikvenica bolestan, u krevetu, ali prava je dijagnoza bila - izdaja.

¹³ Isto.

¹⁴ Na pošti je tada radio podnarednik Jovo Đikić, iz Crne Trave u Srbiji, koji je dobio nalog da s M. Pleiweissom uspostavi telefonsku vezu.

poštanske prostorije, u kojima je djelovao „štab“ i gdje ih je zatekao Pleiweiss.

Grupa je stupila u akciju čim je proglašena država, a imala je zadatak preuzeti vlast u gradu Crikvenici i okolnim mjestima, te od vojske koja se nalazila na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, tražiti i dobiti zakletvu odanosti Paveliću i podrediti ih ustaškoj komandi.

Iz poštanskog ureda Kvaternik je telefonski kontaktirao s vojnim zapovjednicima i davao im upute i naredbe da se podrede ustaškoj vlasti, a pu ku se obratio s balkona zgrade Apoteke na glavnom trgu, pozivajući ih na vjernost Poglavniku. Na trgu se bila okupila nevelika skupina Crkveničana, ne toliko zato da s ustaškim oficijom podijele radost stvaranja hrvatske države, koliko iz puke radoznalosti. Taj skup je kasnije ustaška propaganda protumačila kao znak prihvaćanja proglašene NDH-e, kako su oni pisali – s oduševljenjem. Suprotno tome neki pisci s druge strane prikazali su da se radi o malom skupu, koji je sve promatrao pasivno, ali s radoznalošću. Istina je, kako to potvrđuju još živi sudionici, da skupina nije bilo velika ali da su sa stanovitim veseljem prihvatili obavijest da je stvorena nova hrvatska država. To ne iznenađuje, jer vinodolski je puk većinom bio protiv nametnute im Kraljevine Jugoslavije te su priželjkivali vlastitu državu. No to je oduševljenje brzo splasnulo kad su shvatili da se nova država stvara pod okriljem njemačkih i talijanskih okupatora, da su ustaše sluge tog okupatora i da je sve velika prijevara naroda i nacionalna izdaja.

Mladen Plovanić se pita je li P. Kvaternik to činio na svoju ruku ili je u Crikvenicu poslan da preuzme vlast. Smatra vjerojatnijim da je - našavši se ovdje kao zapovjednik stare jugoslavenske vojske - to učinio na svoju ruku nakon telefonskog razgovora s bratom Slavkom.

M. Pleiweiss piše da je Petar Kvaternik bio imenovan zapovjednikom „sjevernog sektora“ i to po nekom iz Zagreba, očito samom Slavku Kvaterniku, sa zadatkom da ovdje uspostavi ustašku vlast, što je potvrdio i Trišler, jedan od bližih suradnika P. Kvaternika pišući u „Hrvatskom domobranu“ o događajima 10. travnja u Crikvenici. Drugi pak Kvaternikov suradnik, Dragutin Čad, u svom je iskazu izjavio da su na prvom katu Pošte postavili ustaško zapovjedništvo.

P. Kvaternik, u svojstvu ustaškog zapovjednika, tražio je od vojnih komandanata da mu se pokore. Mnogi su to odbili, a među njima i M. Pleiweiss. I ustaški izvjestitelji (u novinskim izvješćima i iskazima) potvrđuju da P. Kvaternik nije naišao na očekivanu podršku među vojnicima i komandantima jedinica u ovom sektoru, osim u Crikvenici gdje se našla grupa oficira (koji nisu bili domaći ljudi) koji su bili pod neposrednim utjecajem Kvaternika.

Kvaternik je vršio pritisak i na čelnike civilnih vlasti u Crikvenici i u drugim mjestima sjevernog sektora i pozivao ih da mu se pridruže. Crikvenički

načelnik, ing. Nikola Brozina, kao i zamjenik načelnika u Bribiru odbili su to učiniti, a nema podataka o tome je li Kvaternik uspio doći u kontakt s načelnicima drugih općina (Novi, Grižane, Drivenik, Sv. Jakov, Ledenice). Kotarski načelnik Crikvenice, dr. Đuro Hajdin, odlučno je odbio svaku suradnju s Kvaternikom i potražio pomoć Mirka Pleiweissa, te zajedno s njim sudjelovao u napadu na ustašku posadu u crikveničkoj Pošti, gdje je i poginuo. Crikvenički gradski načelnik nije bio u gradu nego, na temelju vojnoga poziva, u jedinici.

Tako je bilo sve do 10. travnja, kad je u Poštu stigla naredba, koja je glasila: "Odmah položite oružje stop osnovana je nezavisna država Hrvatska stop ona je prijatelj i saveznik s Nijemcima stop!" Zato je M. Pleiwiss tražio obrazloženje od vojne komande u Šibeniku, ali tamošnja radiostanica je šutjela. Zabranio je da se o tome govori vojnicima, povukao se u kancelariju i razmišljao. Sve je više uviđao da je sam, da sam mora preuzeti odgovornost za odluke i akcije, da mora nešto učini, a pri tom mu je pomoglo to, što je osjećao privrženost ljudi oko sebe, to mu je ulijevalo snagu i vraćalo nadu.

Ali bio je na kraju snaga. Umor ga je sve više savladavao. Nekoliko noći spavao je tek po koji sat, nemiran i u bunilu. U takvoj situaciji doživio je pravi šok kad je u kancelariju ušao mlađi oficir s ustaškim znakom na kapi i naredbodavno mu rekao: „Dolazim po nalogu novog komandanta Crikvenice. Treba odmah meni da položite zakletvu na vjernost poglavniku, našem Paveliću!“. Mirku Pleiweissu bilo je sve jasno. Izdaja je došla do vrhunca. Odlučno je izvadio revolver i uperio ga u prsa izdajniku, te oštrim, čak grubim, glasom rekao: „*Kao izdajnika stavljam vas pred prijeki sud. Dežurni, vodite ga u zatvor!*“

Potom se oglasila sirena, ponovno uzbuna zbog zračnog napada, koja je trajala pola sata. Kad je izašao iz skloništa Pleiweiss je htio saznati razlog uzbuni, međutim bila je lažna, kakvih je bilo sve više.

Kotarski načelnik dr. Đuro Hajdin traži pomoć

Nakon rečene uzbune Mirko Pleiweiss se na dvorištu komande susreo s civilnom osobom koja se predstavila kao kotarski načelnik u Crikvenici. Bio je to dr. Đuro Hajdin koji je zatražio pomoć mornara, jer „*komandant Crikvenice s balkona zgrade općine poziva građane na borbu protiv Jugoslavije. Tvrdi da je jugoslavenska vojska kapitulirala i da je proglašena Nezavisna država Hrvatska s Pavelićem na čelu*“, te da je „*telefonom razgovarao s banom Šubašićem. On mi je lično rekao da u Zagrebu vladaju red i mir. Međutim u Crikvenici vlada pravi kaos. Ja sam odande pobjegao, morao sam sporednim putovima da dođem ovamo.*“ U uredu, gdje su nastavili razgovor, pozvali su telefonom komandu u Crikvenici. Javila se osoba koja se predstavila kao „*novi komandant*

Crikvenice“, rekavši: „*Gospodine kapetane bojnog broda saopćavam vam radostnu vijest o osnivanju Nezavisne države Hrvatske i pozivam vas da položite zakletvu Paveliću.*“ Pleiweiss je na to odgovorio: „*Ja sam već davno položio vojničku zakletvu, ali ne Paveliću...*“ na što je novi komandant Crikvenice grubim glasom viknuo u slušalicu: „*Crikvenica je u našim rukama. Pozivam vas još jednom da se bezuvjetno pokoravate mojim naređenjima. Kao vojnik vrlo dobro znate što znači ne pokoravati se pretpostavljenom za vrijeme rata.*“¹⁵

Bio je to vrhunac zloslutne situacije. Pleiweiss, koji je uvijek nastojao ostati miran, te govoriti staloženo i odmjereno, ovaj put reagirao je sočnom psovkom i zalupio telefonom. Bio je preneražen spoznajom da je izdaja uzela toliko maha, i shvatio da je došla prilika da dokaže veličinu svoje privrženosti narodu i domovini.

Nakon toga je potražio upute od Pomorske vojne komande, te vojnu pomoć koju je tražio dr. Đuro Hajdin. Ali je iz svega zaključio da je Vojna komanda u rasulu, te da nije moguće od njih dobiti nikakvu pomoć, nego se osloniti na svoje snage i vojničku odgovornost.

Pohod u Crikvenicu uvečer 10. travnja 1941.

Valjalo je postupiti po savjesti, što je i učinio. Na poziv dr. Hajdina da pomogne u Crikvenici uvesti red i likvidirati izdajničko gnijezdo, naredio je: „*Odmah pripremite jedno odjeljenje od 70 vojnika koji će krenuti u Crikvenicu da uspostave red!*“

U Komandi mjesta Crikvenica vlast je preuzeo Petar Kvaternik, brat Pavelićeva doglavnika, s grupom privrženih ustaša i obezglavljenih, uplašanih oficira, koji su „podvili rep“ kad su se našli suočeni s nadmenim Kvaternikom.

Pleiweissova naredba bila je izvršena. Odjeljenje od 70 ljudi, s puškama i ručnim bombama, bilo je spremno za akciju. Tu su bili i mašinski poručnik Popović, intendantski poručnik Rajčević i rezervni poručnik fregate Marić. Naredio je da akciju vodi njegov pomoćnik, ali se on kolebao izjavivši da je bolestan i ne osjeća se dobro. Mirku Pleiweissu bilo je jasno da se radi o oprobanom sredstvu velikog broja oficirskog kadra, koji se izvlačio od akcije pod izlikom bolesti, pa je sam preuzeo komandu i krenuo za Crikvenicu.

M. Pleiweiss stupio je pred odjeljenje, održao kratak govor, podsjećajući vojnike na danu zakletvu, tj. da će se „*pod mojom komandom boriti protiv*

¹⁵ Fabijan Lončarić, kao i nekoliko drugih općinskih načelnika, osobito pristaša HSS-a u vinodolskom kraju, prihvatio je poziv Vladka Mačeka da se «pokore novoj vlasti i ostanu na svojim mjestima te iskreno surađuju s novom vladom» - Vidi V. Antić: Vinodolska Selca... str. 525.

vanjskog, kao i unutrašnjeg neprijatelja. Po licima sam vidio da se u svom uvjerenju ne varam, te da se mogu pouzdati u svakoga od njih. Skočio sam u prvi kamion, sjeo k vozaču uz dr. Hajdina koji je također bio naoružan pištoljem, i naredio polazak.

Motori su zabrujali a vozila poletješe obalnom cestom prema Crikvenici. Već se bilo smračilo...“ Zapazio je svjetlosne signale s Učke. Zaustavio je kolonu i bilo mu je jasno da netko svjetlosnim signalima šalje poruku Talijanima.

Vidio je obrise Učke i svjetla Rijeke i Sušaka, sjećajući se kako je više puta, baš s toga mjesta, gledao pun nade „prema braći u Istri, koja stenju pod tuđim jarmom i koja već više od dvadeset godina očekuju spas od nas... Nehotice mi je došla pred oči slika Bazovice, lica Gortana i drugova. Da li je njihova, za najveće ideale prolivena krv, rodila i izdajice koje su braću po krvi i jeziku sada u najkritičnijem trenutku najsramotnije prepustile pohlepi stoljetnog narodnog neprijatelja. Nemoguće – ali, ipak, zar nisam na putu da potražim te izdajnike i da tu njihovu sramnu rabotu u zametku iskorijenim? Bit će to borba brata protiv brata – ali zar takav brat nije gori od najgoreg neprijatelja? S nožem u leđa u trenutku kad je potrebna najveća bratska sloga...”

Pred mostom preko Dubračine zaustavili su se i pješice krenuli u grad. Dio vojne postrojbe, pod komandom poručnika bojnog broda Pekarevića, rasporedio je kao zaštitnicu, a sam je s 12 podoficira i vojnika, u pratnji dr. Hajdina, krenuo u središte grada. Išli su u koloni, jedan po jedan, s puškama na gotovs, spremni reagirati na iznenadni susret s ustašama.

Usput su sreli Fabijana Lončarića, načelnika općine Selce,¹⁶ koji „nas je plaćući i jaučući htio uvjeriti da nizašta nije kriv, da je bio prisiljen položiti zakletvu, te da ga za volju božju pustimo. Na pitanje gdje je to bilo, on mi je otkrio da su zavjerenici okupljeni u pošti.“

Krenuli su dalje. Na prilazu gradu susreli su nekoliko žandara, bez kokarde, koje su odmah razoružali i prepustili, kao i selačkog načelnika, na čuvanje poručniku Pekareviću.

Prvi ratni okršaj s ustašama u vinodolskom primorju

Jedan ih je mladić obavijestio da su se ustaše smjestili štab u Pošti, te su krenuli tamo, ne bi li iznenadili neprijatelja. Pleiweiss je odredio dio vojnika koji će s njim ući u zgradu a ostale rasporedio oko zgrade i obližnje Gradске vijećnice. Nečujno su ušli u zgradu, popeli se na kat te upali u prostoriju s velikom stolom oko kojega je nekoliko civila i uniformiranih ljudi zurilo u

¹⁶ Opis tog događaja u ustaškoj verziji objavljen je u Hrvatskom domobranu od ožujka 1942. pod naslovom: „Očevici o junačkoj smrti generala Petra Kvaternika“.

nekog plavokosog čovjeka koji je stajao među njima. Bilo ih je ukupno dvanaest.¹⁷

„Odmah po ulasku u sobu povišenim glasom sam naredio da dignu ruke uvis, te uperio revolver u plavokosog čovjeka (kasnije sam ustanovio da je to bio Petar Kvaternik), dok su se odmah iza mene poredali moji mornari, s uperanim puškama. Na moj povik zavjerenici su se najprije zaprepastili, a zatim skočili na noge i bez odlaganja dignuli ruke premda je na stolu bilo puno raznog oružja. Većina od njih je odmah počela, također, plačljivim glasom uvjeravati da su prisiljeni i da su sretni što su sada spašeni... Nisam slušao njihove jadikovke, već sam naredio poručniku Pekareviću da ih razoruža, pokupi njihovo oružje, te da ih odvede u Općinu,¹⁸ gdje će sačekati daljnja naređenja, a osim toga da pretraži i osigura bližu okolicu. Sam sam otišao u telefonsku sobu, iz koje sam čuo ženski plač... Bile su tu dvije poštanske činovnice, koje su izrazile najveće zadovoljstvo nad mojim postupkom i pokazale mi telegram koji su bile prisiljene poslati u Zagreb, a koji je glasio – Pošaljite odmah u Selce dvije motorizirane divizije protiv komandanta Pomorske obrane, jer se neće da pokori“.

U međuvremenu poručnik Pekarević razoružao je zatečene i pokupio njihove aktovke. U aktovci Petra Kvaternika kasnije su našli plan zavjere i listu ljudi koje je u Crikvenici trebalo likvidirati ili zatvoriti. Među njima je bilo i ime Mirka Pleiweissa i još nekoliko viđenijih građana. Našli su i popis oficira iz bližih jedinica koji su bili naklonjeni zavjerenicima.

Potom su napustili poštu da bi s dr. Hajdinom pregledali stanje u gradu. Saznali su da poručnik Pekarević ne može ući u Općinu, pa su pošli tamo ali su se iznenadili vidjevši *„da je razmak između zavjerenika, koji su još uvijek držali ruke visoko, i mornara bio tako mali da su ih bajunete njihovih pušaka gotovo doticale. U trenutku kad sam prišao, s pogledom upravljenim prema ulazu – dva tri koraka do stepenica koje vode u Općinu, najednom sam za mojim leđima čuo snažan pucanj.“*¹⁹ Instinktivno sam se okrenuo nalijevo i vidio kako se dr. Hajdin zavrteo i srušio. Tom pucnju su odmah uslijedili pucnji pušaka, padanje zavjerenika i pojedinačni krikovi. Sve se to odigralo u trenutku. Još se čulo nekoliko hitaca i krikova koji su dolazili iz pošte a zatim je nastupila tišina. Požurio sam prema pošti, a za mnom nekoliko mornara... budući da je noć bila tamna, nismo mogli nikoga spaziti. Od mornara je bilo nekoliko lakše ranjenih, dočim su zavjerenici ležali na tlu, svi osim jednog oficira... koji se izgubio“ Odmah je naredio da pozovu liječničku pomoć iz Komande i sudskog referenta, a da prisutni odnesu ranjenike u Općinu. *„Mrtvi su tada bili samo*

¹⁷ Preko puta Pošte.

¹⁸ Nije razjašnjeno tko je prvi zapucao. Na to pitanje nije imao odgovor ni M. Pleiweiss a niti M. Plovanić koji je to istraživao.

¹⁹ Ta se jedinica nalazila u rajonu Delnica, a bila je sastavni dio 7. armije.

dr. Hajdin i onaj plavokosi, koga je neki civil prepoznao kao majora Kvaternika“. Među ranjenicima bio je i već spominjani Trišler, za kojeg su ustanovili da je bio glavni pomoćnik Kvaternika i sabotirao provođenje ratnog plana obrane te omogućio skupini ustaša da osvoje vlast u Crikvenici.

Ubrzo su pristigli liječnici koji su ranjenicima pružili prvu pomoć. Došao je i sudski referent i saslušao uhićene zavjerenike. Većina njih je izjavila da su prisilno natjerani na pokornost Kvaterniku, ali da su u svemu bili pasivni. Kasnije, piše Pleiweiss, po novinama se pisalo o herojskom držanju te šačice zavjerenika i njihovoj junačkoj smrti, što je sve bila laž, jer su svojim izjavama i ponašanjem pokazali samo kukavičluk.

Petar Kvaternik nastrijeljen je u trenutku kad je ruku s pištoljem digao prema komandantu M. Pleiweissu. Jedan je mornar reagirao i metkom u oko ubio zlikovca. U tom kaosu nekoliko je ustaša poginulo, a svega dva mornara lakše su ranjena i prevezena u ambulantu Komande u Selcu. Svima je pružena liječnička pomoć.

Ustaše su Petra Kvaternika posmrtno proglasili generalom, a ustaški oficiri koji su u tome sudjelovali kasnije su obnašali važne funkcije u ustaškoj vojsci i državi. Iza crikveničkih događaja slijedila je velika političko-propagandna buka po novinama, u kojoj su veličali Kvaternika i ostale aktere, optuživali Pleiweissa i druge sudionike te sve to proglasili velikim rodoljubnim činom (za ustaške sudionike) odnosno zločinom za druge (nudeći za glavu Pleiweissa pozamašnu nagradu).

No ma što ustaše o tome govorili i pisali, očito je da Petar Kvaternik nije uspio podrediti vojne ni civilne dužnosnike, vojsku i narod ovoga kraja, te da mu je pokornost izrazila tek mala skupina izdajnika. Ni ustaše niti talijanski okupator nisu uspjeli dobiti podršku ovdašnjeg puka, koji je već sredinom te godine krenuo svojim putem – u antifašističku borbu.

Potom su se vratili u Selce, a povijest je upisala taj događaj u prve otpore uspostavljanju ustaške države, kao uvod u antifašistički pokret koji će se razbuktati nekoliko mjeseci poslije. U tom okršaju pala je i prva žrtva na strani antiustaškog otpora Vinodolaca – poginuo je dr. Đuro Hajdin, zamjenik kotarskog načelnika Crikvenice, civil. Pleiweiss se čitavog života sjećao tog rodoljuba, koji se junački odupro ustaškom nametanju vlasti i izdajstvu. Sjećajući ga se u svojoj je knjizi napisao:

„Ovom prilikom smatram za svetu dužnost da na ovom mjestu naglasim nadasve pravilan postupak i držanje pokojnog dr Hajdina, koji je svojom smrću dokazao ne samo najvišu patriotsku nego i, prije svega, nacionalnu svijest. Iskreno želim da na njegovu grobu izrečem ono što sam tada morao, zbog sigurnosti njegove unučadi, da sakrijem na dno srca, kako bi narod znao cijeniti njegovu žrtvu, u trenutku kad su izdajnici širom otvarali vrata neprijatelju. Tako

aktivnih rodoljuba kao što je u tim teškim trenucima bio dr. Hajdin nije bilo mnogo.“

Grad je ostao bez prvog čovjeka, pa je Pleiweiss zatražio od komandanta Risnjačkog odreda,²⁰ generalštabnog pukovnika Milenkovića, da odredi jednog od svojih oficira za održavanje reda u gradu i preuzme zarobljene zavjerenike. Javljeno mu je da će to biti odmah učinjeno. I, doista, iz Novog je stigao poručnik Klarić beg, s manjom četom vojnika, te je postavljen za komandanta mjesta.

Potom se Pleiweiss s mornarima vratio u Selce. Putem je razmišljao o učinjenom i postao svjestan da je *„izvršio svoju dužnost... Ravnao sam se prema svojoj odluci promišljeno i bez odlaganja, onako kako mi je nalagao osjećaj dužnosti i ljubavi prema domovini, za koju sam uvijek bio spreman žrtvovati sve“*.

3. PLEIWEISS ORGANIZIRA OTPOR FAŠISTIČKOJ VOJSCI

Iz Crikvenice se Pleiweiss vratio umoran i lošeg raspoloženja. Događaji toga dana bili su previše za čovjeka koji je naučio mirno, staloženo, promišljeno djelovati. Njegovo držanje pomutila je izdaja jednog dijela vojnog sastava i sabotaža drugog dijela sastava, a iznad svega približavanje trenutka direktnog susreta s fašističkom vojskom, tj. ulaska u rat.

Izdaja komandanta Risnjačkog odreda

No vratimo se događajima u kojima je središnja ličnost Pleiweiss. On piše da je oko pola noći u Komandu došao major Popović, po naređenju komandanta Risnjačkog odreda pukovnika Milenkovića, koji je tražio da mu se stavi na raspolaganje motorni čamac ili neka jedrilica kako bi pobjegli, jer navodno prijete velika opasnost svim Srbima i Slovencima od Hrvata, koji su proglasili NDH. *„Mislim da nikad u životu neću zaboraviti utisak koje su te riječi ostavile na mene. Poznati junak, s mnogim odlikovanjima, komandant jedinice od 20000 ljudi, koji bi do zadnje kapi krvi morao braniti obrambenu liniju koju je, prema mišljenjima stručnjaka, nemoguće zauzeti, moli me za plovno sredstvo da bi mogao sramno pobjeći. Nije bilo brzog čamca, niti sam ga bio rad dati za sramni bijeg ljudi, koji su trebali braniti domovinu“*. Tako je otpratio majora Popovića zaprijetivši mu da s takvom molbom više ne dolazi *„jer je dužnost svih nas da ostanemo na svom mjestu do zadnjeg trenutka.“*

²⁰ Ta je naredba, koju je M. Pleiweiss sam napisao te predao dežurnom mornaru, objavljena u knjizi Slomljeno jedro.

To izdajstvo nije bilo jedino. Sa svih strana stizale su vijesti o dezertiranju vojnika, zaplašenih ratom i izdajstvom oficirskog sastava. Vojnicima je bilo jasno da je otpor neprijatelju bio sve manje moguć. Slabo naoružani i gotovo nikako opremljeni za rat, s kolebljivim vodstvom, nisu se mogli boriti s nadmoćnijim i organiziranijim neprijateljem, daleko većih snaga i s moćnim naoružanjem. I oni koji su bili spremni ratovati za domovinu, a takvih je bilo najviše među primorskim i goranskim vojnicima, rezervistima, shvatili su svu bezizlaznost situacije.

Jedan vedri trenutak

Malo vedra raspoloženja stvorila su dva viša oficira koji su pristigli u Komandu, predstavivši se kao pukovnik Zlobec, komandant puka, i poručnik Sancin, njegov ađutant. Rekli su da je njihov puk tokom noći došao na položaje blizu Komande, što je bila ohrabrujuća vijest nakon brojnih kontradiktornih vijesti koje su stizale s raznih strana. Oficiri su došli kako bi uspostavili vezu s višom komandom, po mogućnosti 7. armijom koja je bila stacionirana u okolini Zagreba, te da saznaju što je s vrhovnom komandom. Međutim, svi pokušaji ostali su bezuspješni. Iz Risnjačkog odreda stigla je vijest da je komandant Milenković nestao neznano kamo, pa je bilo jasno što se događa.

To je zbližilo ova dva ratnika, Zlobeca i Pleiweissa, te su odlučili da se puk nasloni na Komandu u Selcu i tako stvore novu obrambenu liniju spremnu na otpor dok se situacija ne razbistri. No prilike za obranu nije bilo jer je posvuda došlo do rasula i izdajničke kolaboracije odgovornih vojnih i civilnih dužnosnika s ustaškim izdajnicima i fašističkim okupatorima. Sa svih strana dolazile su vijesti, vrlo kontradiktorne, a najviše o bijegu vojnih starješina, raspadu vojnih jedinica, uspostavljanju ustaške vlasti na pojedinim mjestima i odgovornim položajima, a najgora bila je vijest da je talijanska vojska prešla Rječinu i da prodire prema Bakru. To su potvrđivali mnogi vojnici koji su s te strane došli cestom prema istoku, od kojih se većina pridružila Komandi u Selcu i puku, spremni obraniti zemlju.

Talijani prelaze Rječinu

Nakon odlaska Zlobeca došla je kobna vijest. Narednik, kojeg je Pleiweiss poslao u Sušak da izvidi situaciju, vratio se s viješću da je talijanska vojska prešla granicu na Rječini. I to bez otpora. Dakle, u pravom smislu počeo je rat i na području Komande obrane sjevernog Jadrana.

Kasnije se saznalo da su zapisnik o prelasku Rječine bez borbe, praktički o sramnoj predaji jugoslavenske vojske, potpisali komandant Milenković i

komandant talijanske vojske. Nakon toga je komandant Milenković, koji je svoj bijeg planirao još ranije, pobjegao u nepoznato, ostavivši svoje vojnike na cjedilu. Vojska se rasula, svuda su se vidjeli vojnici koji bježe i sklanjaju se pred nadolazećom talijanskom vojskom. Bila je to tužna slika raspada jedne države koja, istina, nikad nije bila prirasla srcu primorskog puka.

Kao dječak od nepunih dvanaest godina gledao sam te jadnike, s naprt-njačama i razdrljenih vojnih jakni, kako bezvoljno odlaze nekamo u bescilje. Vukli su se gladni i žedni, umorni i posramljeni. Djeca su ih zadirkivala, a oni su mučeci se produžavali put, mutna pogleda u kojemu su se očitavali očaj, beznađe, posramljenost...

Poneki od njih preko leđa, nemarno i kao teret, nosili su pušku, s ponešto metaka, ali većina oružje je odbacila, negdje u jarku, osjećajući ga nepotrebnim, suvišnim i opasnim teretom. Kretali su se sporednim putovima, od zapada prema istoku, dio njih starim obalnim cestama a dio po brijegu ili sporednim vinodolskim putovima. Glavnina talijanske vojske nadirala je glavnim cestama, pa su jugoslavenski vojnici birali one koje Talijani još nisu zaposjeli.

Uništiti sve da ne padne u ruke neprijatelju

Došao je trenutak kad je Mirko Pleiweiss sa svojim mornarima trebao iskazati stupanj svojeg domoljublja, ljudskog dostojanstva i vojničke dužnosti. Pružiti otpor okupatoru i njegovim domaćim slugama na jedino mogući način – uništiti sve što bi moglo koristiti u daljnjem ratovanju po Europi. Mirko, njegovi oficiri i mornari učinili su tada ono što je prelazilo granice lokalne pojave i marginalnog slučaja – pokazali su da Europu nije moguće pokoriti, jer makar je pala na koljena u njoj još žive oni koji će joj vratiti dostojanstvo. Među njima je i Mirko Pleiweiss, koji je time polagalo temelje antifašističkog pokreta u Europi.

Kao što čitamo u ulomku iz njegove knjige **Slomljeno sidro**, M. Pleiweiss²¹ se u takvoj situaciji odlučio uništiti sve što bi moglo pasti u ruke neprijatelju. Najprije je naredio da se uništi brodograđevno postrojenje u Kraljevici, pa je telefonski pozvao Žandarmerijsku stanicu u Kraljevici i rekao: „*Ovdje komandant obalne obrane Selce. Smijesta dignite u zrak dok u vašem mjestu*“. Ali, to nije učinjeno. U 17 sati iz Kraljevice biciklom je došao žandar, sav u strahu, i rekao: „*Ustaše su onemogućile da dignem u zrak dok. Ja sam se jedva spasio. Ostale mornare i žandare su pohvatali i vjerovatno ih ubili.*“

²¹ Svi podaci o civilnom brodarstvu uzeti su iz teksta autora V. Antića, objavljenog u Pomorskom zborniku str. 987-1040.

Postao sam pomalo zadovoljan i prožet novim optimizmom, kad sam u vezi s nastalom situacijom poduzeo slijedeće:

1) Nadležnim lučkim i vojnim vlastima sam naredio da se uz obalu Sušak—Selce moraju potopiti i uništiti sve lučke naprave;

2) Komandantu Silnoga, koji se baš tada vratio iz Novog, gdje je spasavao jedan parobrod, pogođen tog dana oko 17 sati neprijateljskom bombom, izdao sam naređenje »da otplovi u zaljev Šilo i obavijesti komandante tamo usidrenih parobroda, da se svi parobrodi moraju odmah i bez odlaganja potopiti; ako to ne bi htjeli učiniti, neka brodove potopi topovskom vatrom«.

3) Svog pomoćnika sam obavijestio o oba naređenja i mogućnosti napada na Komandu, te o svojoj odluci da, u smislu dogovora s pukovnikom Zlobecom, branim Komandu. Naredio sam mu da sazove sve oficire na razgovor o mogućnosti neposredne odbrane Komande i da mi njihove prijedloge, u formi zaključaka, podnese na konačnu odluku.

Nekoliko ulomaka iz knjige "Slomljeno sidro"

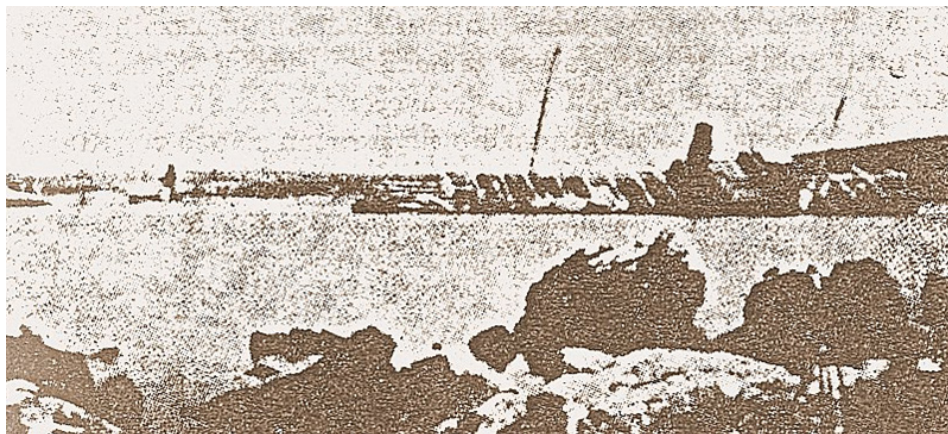
Potapanje brodova pred ulaskom u zaljev Klimno

Pleiweiss je prosudio da bi bilo potrebno uništiti ne samo vojne resurse na obali sjevernog sektora nego i sve brodovlje. Teretna i putnička brodska flota u sušačkom području bila je prilično velika i održavala je 14 putničko-teretnih pruga. Pleiweiss nije znao koliko je brodova na ovom sektoru, a to je bilo tim teže utvrditi jer je pomorski promet obavljalo nekoliko poduzeća, najviše Jadranska plovdba, koja je 1939. godine raspolagala s 52 broda (ukupno sva poduzeća 78), s 20.670 BRT (ukupno 28.990 BRT).²²

Ratnom brodu „Silni“ naredio je da isplovi prema zaljevu Klimno i naredi komandantima tamošnjih brodova da potope svoja plovila, a ako to odbiju učiniti neka ih potope svojim artiljerijskim oružjem. U predvečerje 11. travnja „Silni“ je pošao prema Klimnu. Tišinu noći prolomile su eksplozije i bljesak. K nebu je suknuo plamen. Stariji Selčani se sjećaju tih trenutaka, a tek nešto kasnije postalo im je jasno da su potopljene tamo usidreni putnički i teretni brodovi. Prema Pleiweisu bilo je riječi o tridesetak brodova, a prema *Pomorskom leksikonu*²³ potopljeno je sedam brodova Jadranske plovidbe, dvije peniše i više manjih brodova.

²² Pomorski leksikon, JLZ „M. Krleža“, Zagreb, 1990., str. 591. Pogrešno je zapisano da su potopljeni tegljač Silni i minopolagač Malinska.

²³ O povijesti ove vile vidjeti u knjigama „Selce od rimske lučice do modernog naselja“ i „Papićeva luč“.

Potopljeni brodovi na ulazu u dragu Klimno

Po povratku u Selce, komandant „Silnog“, poručnik bojnog broda Lenoh, obavijestio je M. Pleiweissa da je naredba izvršena: brodovi su potopljeni.

Boriti se do posljednjeg čovjeka

Mirko Pleiwess je najprije kanio oduprijeti se talijanskim jedinicama koje su se kretale prema Selcu. Zato je u ponoć održano savjetovanje o tome kako najefikasnije pružiti otpor. Rasprava je bila veoma žučna. Jedan dio oficira ukazivao je da je obrana iluzorna, jer jedva raspolažu s puškama i nešto ručnih bombi, čime se ne mogu efikasno oduprijeti dobro naoružanoj i brojno kudikamo jačoj talijanskoj vojsci. Pleiweiss je bio drugačijeg mišljenja: Tvrdio je da će se boriti zajedno s pukom pukovnika Zlobeca, da se ne smije odstupiti. Obrana Selca mora pružiti otpor neprijatelju, jer to je dužnost prema domovini, odlučio je. „Ovo što sam rekao, to je moja odluka. Dakle, posada komande pomorske obrane Selce borit će se do posljednjeg čovjeka!“ Oficiri su se razišli i pošli na svoja ratna mjesta.

Odlučio je braniti Komandu u Selcu, ali se pokazalo da bi to bilo nemoguće. Nakon donošenja odluke, u telefonskom razgovoru sa Zlobecom, saznao je da je jedna njemačka motorizirana jedinica stigla do Mrzlih Vodica, ali da se ne zna kojim će pravcem nastaviti napredovati.

Situaciju su otežavali vojnici i oficiri koji su u sve većem broju dolazili u kasarnu bježeći iz jedinica koje su se raspadale. Dolazili su u grupama, umorni, gladni i razočarani, ali nitko od njih nije odložio oružje, nego ga nosio dalje, kako bi se našlo pri ruci ako naiđu na jedinicu koja je spremna pružiti otpor okupatoru. Malo je među njima bilo oficira i podoficira, jer su oni bili mnogo više razočarani ratom, bolje poznavali bezizlaznost situacije

ili više ogrezli u kukavičluk i skloniji dezerterstvu. Pleiweiss je sa svakim razgovarao kako bi što bolje upoznao situaciju, a ona je bila teška, sve teža. Voj-ska je bila u rasulu, to mu je postalo jasno. Najgore je to što su komandanti napuštali svoje jedinice i bježali, kud koji. Primjer im je pokazao kralj, koji je s dvorskom svitom pobjegao iz zemlje. Njemačke i talijanske jedinice sve su više prodirale u dubinu države, i to bez ikakva otpora. Besmislena je bila i depeša, koju je M. Pleiweissu donio dežurni radist, a u kojoj komandant pomorske armije poručuje: *“Red i disciplinu održati, ako je potrebno i najrigoroznijim sredstvima.”* Bilo mu je jasno da je rasulo zahvatilo zapadni dio zemlje, ali da još postoje uvjeti da se otpor organizira na južnim prostorima Jadrana, gdje je glavnina pomorske flote, te u Bosni i Srbiji. Ti predjeli imaju vremena organizirati efikasan otpor. Zato je odlučio krenuti prema jugu i pridružiti se jedinicama u Šibeniku. U takvim prilikama i Zlobec je odlučio pokrenuti puk s položaja, pa je Pleiweiss bio primoran promijeniti odluku. Dogovorio se s puk. Zlobecom da se nađu u području Novog, a da plovne jedinice krenu prema jugu.

Buktinje nad uvalom Slana

Ranom zorom 12. travnja Selčani, trgnuti iza sna jakim eksplozijama, bili su iznenađeni dimom i vatrom nad uvalom Slana. Bilo je jasno što se dogodilo: razoreni su vojni objekti prije dolaska talijanskih jedinica. Nad područjem od Punte do Rtića nadvio se visok oblak dima, a iz vatrene stihije neprekidno su se čuli pucnji podmorskih mina, ručnih i topovskih granata, mitraljeskih i pušcanih metaka, kojih je bilo na sve strane. Bio je to nesvakidašnji doživljaj, ali i slutnja o velikom zlu koje se nadvija nad ovo, dotad mirno i lijepo mjesto. Vojnici, koji su bili na izviđačkom mjestu na brdu Sv. Juraj, pričali su kako se vidjela buktinja nad uvalom Slana, a Selčani koji su se ovdje ubrzo našli, promatrali su stravičnu sliku.

Pleiweiss priča kako su se odvijali posljednji trenuci njegova boravka u toj uvali. Kapetanu Ivančiću, komandiru odreda za razaranje, naredio je da odmah poslije odlaska ljudstva počne rušiti Komandu a šefu radio stanice, poručniku fregate Sertiću, da razbije podzemnu radiostanicu.

Komandantima plovnih jedinica naredio je da se probiju prema jugu do Šibenika ili do Boke, a ako to ne uspiju, da potope svoje brodove. Svim komandirima stražarskih položaja na području Pomorske obrane Selce dao je kratko naređenje: *„Izvršite svoju dužnost!“*. Kasnije je saznao da su oni to i učinili, te temeljito uništili sve što bi moglo koristiti neprijatelju.

Kad je njegov pomoćnik automobilom napustio Komandu, Mirku se *„srce cijepalo od bola gledajući kako propada dugogodišnji trud, kako se ruši u prah*

i pepeo ono što se još nedavno brižno čuvalo. Moralo je tako biti. Da bi se sačuvala barem čast moralo se žrtvovati ognju i eksplozivu sve ono što bi neprijatelju u nastavku rata moglo koristiti. Kasarna – krasna zgrada - dignuta je u zrak morskom minom, koja je sadržavala oko 100 kg najjačeg eksploziva“. Učinio je to u njegovoj nazočnosti vodnik Milan Đurić. Ostale objekte pokrili su slamom, polili naftom i zapalili. Isto je učinjeno i sa zgradom Komande, nekadašnjom vilom Odilon.²⁴

Novinar Dušan Savković (u feljtonu Novoga lista, ožujka 1966.) je zapisao: “Selce, kao vojna baza više ne postoji.“ – I to je bilo točno. Ali je i dodao: “I pristanište je potpuno razoreno. Dugo vremena ni jedan brod neće moći pristati u Selcu,“ što nije bilo točno, jer pristanište nije bilo razarano. Čak ni ono u vojnoj bazi u uvali Slana, što je i vidljivo na slici pristaništa.

Razorena je vila Odilon na Selačkoj punti, u kojoj je bila komanda sektora. Poslije rata uklonjeni su ostaci zgarišta, te danas nema nikakvog znaka o nekadašnjoj prekrasnoj vili, najljepšem zdanju u Selcu. Od kasarne u uvali Slana ostali su samo zidovi jugoistočnog krila i sablasno stršili u središtu drage. Zapaljeni su i neki drugi, manji, objekti...

Mirko Pleiweiss je sve to gledao s tugom. Gledao je oko sebe i vidio samo plamen i dim koji je kuljao visoko iznad obližnjih brda. Novinaru D. Savkoviću ispričao je kako je doživljavao te posljednje trenutke u bivšoj bazi bivše mornarice. “Sve je u redu – razrušeno je!“... „Moja posljednja zapovijest je izvršena. Talijani neće moći da koriste Selce. Ali ni meni nema više života: bez mora o kojem sam sanjao kao dječak, za koje sam se kao đak borio, koje sam čitav život volio. Drago moje more. Opet će biti u rukama neprijatelja“. U trenutku slabosti skočio je u vatru jedne kuće pokušavajući se ubiti. Ali priskočio je jedan mornar, izvukao ga iz vatre i rekao: “Gospodine kapetane bojnog broda! Još nije sve izgubljeno...“ “Da li još nije sve izgubljeno“ - ponovio je Mirko. Odveli su ga u miran kut da malo prilegne i odmori se prije daleka i teška puta kojim treba krenuti. Uz njegov krevet smjenjivali su se mornari, stražarili i čuvali ga da ne ponovi pokušaj samoubojstva. Voljeli su oni njega, kao i on njih, cijenili su njegovu odlučnost da do kraja izvede svoju nakanu, boreći se za svoje more, svoju zemlju, svoj narod. Odmorio se i bio spreman napustiti Selce, koje više nije ni vojna komanda ni kasarna, središte odbrane sektora, nego stravično zgarište kojim hara vatra i odjekuju eksplozije. Pogledavao je unatrag i boljelo ga je srce od tog stravičnog prizora. Nije tu bio dugo, ali je sve to zavolio kao svoje, drago more.

Kako je ovdje bio kratko vrijeme, nije uspio uspostaviti prisniji kontakt sa Selčanima. Nije imao vremena, jer čim je došao bio je zaokupljen sređivanjem

²⁴ Vidjeti u V. Antić: Vinodolska Selca... str. 538 – 548.

stanja u sektoru kojega je zatekao nespremim za rat što je kucao na vrata... Kad je posljednji put prolazio kroz mjesto činilo mu se kao da je tu oduvijek živio, da je to sve njegov narod. Dvanaest godina kasnije, kad je bio pozvan prisustvovati podizanju spomen-ploče na Selačkoj punti, našao se među „sve nekim nepoznatim ljudima, ali ne tuđim“. Primili su ga kao svog borca, a on je osjećao da je među njima ostavio dio sebe, svoju mladost. Bio je razdragan, prisjetio se svega što je tu učinio i bio ponosan što ništa od toga okupator nije mogao koristiti. Bilo mu je drago što su Selčani, Primorci, krenuli svojim putem u borbi protiv okupatora i što je njegovo more ponovno slobodno. Ostvarena je njegova dječaka želja da naše more bude i ostane naše. Ali već umoran od svega što je za vrijeme rata doživio, bolestan i onemoćao, otvrdnulih emocija, nije mogao pokazati što je sve mislio i osjećao toga dana u slobodnom Selcu.

Ali vratimo se dvanaestom danu tog povijesnog travnja 1941. godine.

Povlačenje u beznađe

Na istoku je zarudila zora kad je u društvu kapetana Ivančića i svog posilnog, Tešića, zadnji napustio Komandu. Selačka legenda je opisala to na svoj način. Kao, hrabri je Pleiweiss s puškom na ramenu prošao selom i narodu poručio neka uzmu sve što je još ostalo, ali i puške jer bi im mogle uskoro zatrebati. Pošao je brižom, k planini, i ne sluteći da će uskoro ona propjevati zovom na svenarodni, antifašistički ustanak, o kojem će se dogovoriti vinodolski partijci na sastanku nedaleko vojnih objekata,²⁵ koje je M. Pleiweiss. sada nevoljko napuštao. U tom partizanskom ratu selački komunisti izvući će puške nađene pri razaranju vojnih objekata i upotrijebiti ih protiv okupatora i njihovih slugu.

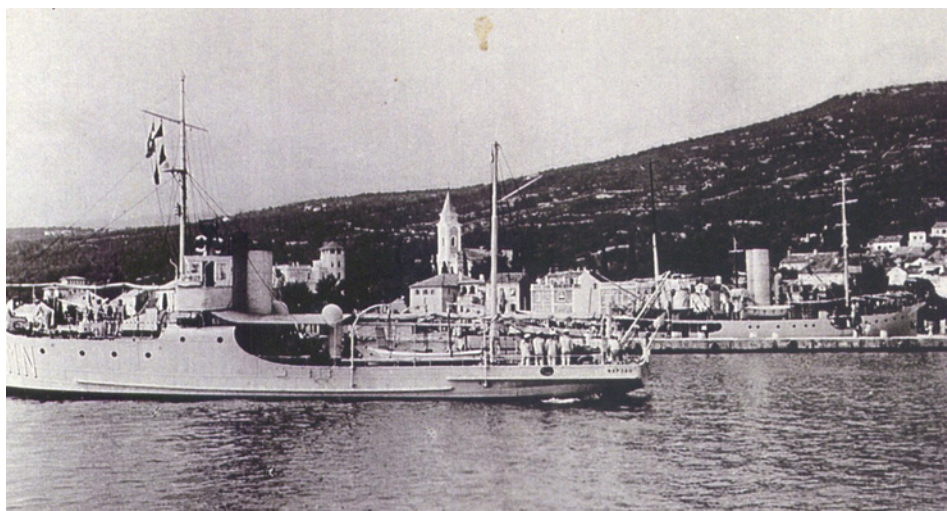
Selčani su se tome odazvali i od vatrene stihije otimali sve što im se činilo korisnim. Kasnije su ustaške vlasti zahtijevale da vrate sve što su uzeli, ne bi li kako povratili dio onog što im je Pleiweiss uskratio. Narod se nije odazvao, samo su pojedinci vratili bezvrijedne stvari.

Na obali u Novom sustigao je svoje ljude, ali već su tu nastupile teškoće povlačenja, koje će se dalje na putu umnažati. U pokretu bilo je oko 150 rezervnih oficira i podoficira, te vojnika i mornara. Ljudstvo se ukrcalo u ratni brod „Malinska“, koji je upravo tuda prolazio povlačeći se prema jugu a sam Pleiweiss nastavio je put kopnom, nastojeći susresti „Silnoga“ kojem je naredio da doplovi u Barić Dragu podno Velebita. Put je bio opasan, osobito

²⁵ O prikupljanju i skupljanju oružja u Selcu vidjeti u V. Antić: Vinodolska Selca... str. 525.

u Senju, jer su tamo ustaše već bile uspostavile svoje stražarske stanice. Automobilom je jurio prema jugu, susrećući manje skupine vojnika koji su se povlačili prema jugu, očekujući tamo drugačiju, bolju situaciju. Pred Senjom su ih zaustavili naoružani stražari, s ustaškim oznakama, ali su nakon kratkog prepiranja pušteni te nastavili put prema Svetom Jurju, gdje je bila baterija pod Pleiweissovom komandom. No ona je već bila pod ustaškim nadzorom, te su nastavili put prema Starigradu, tražeći brod "Silni" koji je bio u akciji potapanja brodova na prilazu zaljevu Klimno. Potopljen je za vrijeme povlačenja prema jugu, 12. travnja 1941.

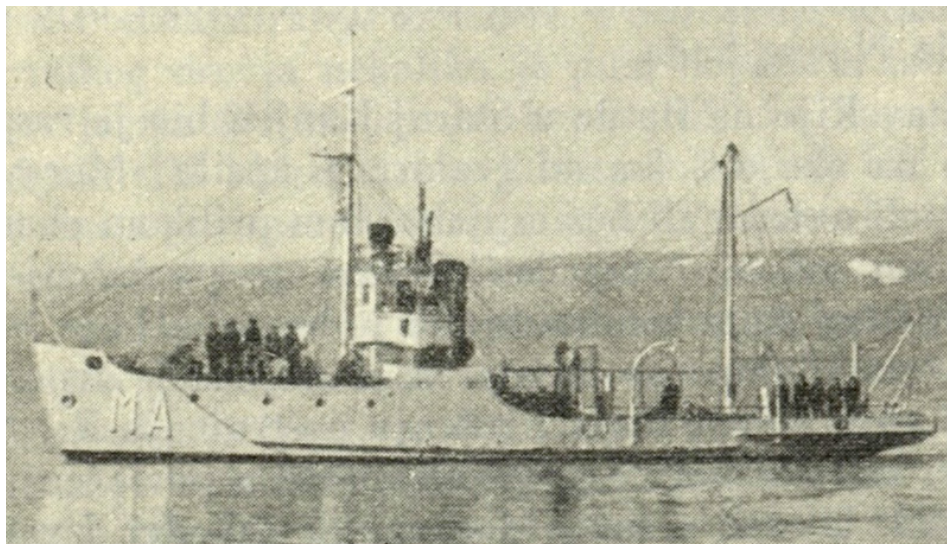
U Starigradu su uspostavili kontakt s dva manja motorna čamca, od kojih su saznali da je „Silni“ potopljen, a da za njima plovi „Malinska“. Ukrcao se u „Kraljević Marko“, te otplovio u Barić Dragu, gdje su zatim doplovili „Malinska“, jedan remorker i manji motorni jedrenjak s teretom koji je ukrcao u Selcu. Bila je tu i radiostanica na motorni pogon, te su pokušavali uspostaviti vezu s Komandom u Šibeniku i Boki, ali nisu uspijevali, nego su stizale zabrinjavajuće vijesti o rasulu jugoslavenske vojske, napredovanju talijanske vojske i surovom ponašanju ustaša. Nigdje otpora, nigdje nijednog

Ratni brod "Silni"

energičnog komandanta koji bi pokušavao spasiti barem čast vojske i svoj ponos. To je Mirka činilo potištenim, osjećao se prevarenim i napuštenim.

Malo vedrine ulio mu je neki graničarski poručnik koji mu se pridružio sa svojih 70 vojnika. Uz te vojnike i njegovu posadu, vratilo mu se pouzdanje, laknulo mu je: *Odmah „sam shvatio da ovi graničari i moji mornari nisu i neće zaboraviti na svoje dužnosti“*. Odlučio je s tako uvećanom skupinom vojnika otploviti do Obrovca, pa se *„kroz Velebit“* *„probiti do bosanske granice i do*

Minopolagač "Malinska"

naše vojske", očekujući „da je Bosna područje koje će naša vojska pod svaku cijenu držati i uspješno braniti". Činilo mu se to bolje rješenje od povlačenja morem prema jugu, gdje su okupatorske i ustaške jedinice preuzele kontrolu nad morem. Okupio je ljudstvo i objasnio im situaciju i pozvao ih da mu se po slobodnoj volji pridruže. „Sem malih iznimaka svi su ostali,, i nastavili put.

Minopolagač **Malinska**, izgrađen 1931. u Kraljevici. U aprilskom ratu odigrao je važnu ulogu. Njime je Pleiweiss putovao od Starigrada do Obrovca, a potopljen je na ušću Zrmanje. Talijani su ga osposobili i koristili pod nazivom Arbe, a kasnije koristili su ga i Nijemci. Iste su klase bili minopolagači Mosor, Meljine, Mljet i Marjan.

Do Obrovca nastavili su put brodom „Malinska“, na koji su prekricali sav materijal, a signalnu stanicu Lukač zapalili. „Malinska“ je mirno plovila Jadranom, još uvijek slobodnim jugoslavenskim morem...

Pišući o tim trenucima, Pleiweiss kaže: *„Pred oči mi je došao naš stoljetni boj za njegovu slobodu. Koliko prolivene krvi, koliko teških uzdaha sužnjeva, prikovanih na galijama u nebrojenim bitkama za tuđu slavu, koliko teškog i nezahvalnog, pa ipak tako požrtvornog rada mnogih rodoljuba – samo patnje. A, opet takvo veselje... Možda je sada „Malinska“ posljednja koja plovi pod našom zastavom, tim simbolom naše slobode, koji se u tamnoj noći još slabije razabire.“*

U vrlo teškim uvjetima, noću bez signalnih svjetala na obali, doplovili su do ušća Zrmanje 13. travnja ujutro, usidrili se, jer plovidba opasnom rijekom noću nije bila moguća. Svuda oko njih izdaja, rasulo, kaos. „Pa čak i tu na gradini iznad Obrovca visjela je bijela zastava – vidan dokaz naše sramote“. Nije

se moglo čekati, jer su svakog časa mogle stići motorizirane neprijateljske jedinice. Rekvirirali su stari kamion, pretovarili na njega najnužniju opremu i nastavili put preko Velebita prema Gračacu. „Malinsku“ su potopili, pa je tako bilo uništeno i posljednje vojno plovilo.

Slijedio ih je ustaški poziv vojnicima koji plove na „Malinskoj“ da se vrate na svoja mjesta i nastave obavljati svoje dužnosti, a onaj koji privede kaptana M. Pleiweissa bit će nagrađen sa 100 tisuća kuna. Bio je uvjeren da ga njegovi mornari, od kojih je 90 posto Hrvata, neće izdati, već će naprotiv, ići s njim do kraja.

Nigdje glavnine vojske ni opiranja neprijatelju

Uskrsna nedjelja toga ljeta bila je žalosna, ne samo za Mirka Pleiweissa i njegove suborce, nego za zemlju u cjelini. To je bio opći dojam koji je Pleiweiss stjecao na svakom koraku kud je prolazio. Nad njim osobno nadvila se opasnost progona koja će ga pratiti svih godina do onog dana kad je u Ljubljani doživio oslobođenje i tu radost podijelio s brojim Ljubljancima. No do tada je trebalo proživjeti četiri godine u strepnji, skrivanju i razočaranju. Ustaške vlasti tragale su za njim, jer se brat Petra Kvaternika, za čiju je pogibiju okrivljen Mirko Pleiweiss, želio osvetiti. Pavelić i njegova vlast tragala je za njim kako bi ga kaznila što je uništio važne vojno-pomorske resurse, makar se ona njima ne bi koristila, jer je Pavelić već prve godine rata obalu predao u vlast talijanskom okupatoru.

Mirko je sa svojim mornarima tako putovao sve do Drvara i svuda je susretao vojnike, a među njima i mnogo mornara, od kojih je saznao da su napustili svoja mjesta jer su ih zaposjeli ustaše i Talijani. *„Bili su bez oružja, promrzli, izmučeni, slabo odjeveni, a mnogi od njih bosi i gologlavi, ustaše su im pokupili sve, tako da su ti mornari jedva spasili goli život, ali sada imaju namjeru da se jave prvoj komandi. Nikakvog otpora nije bilo, nije saznao o nikakvim junačkim djelima ljudi koji su se inače u svakoj prilici busali u prsa i govorili punim ustima što će oni a što drugi treba da urade, naprotiv sve što sam saznao nosilo je pečat sramote...“*

Kroz Bosnu kretali su se po divljim putovima, stalno se sklanjajući njemačkim avionima i tenkovskim kolonama. Nigdje nikakvog otpora. Nigdje nikakvog traga ratu. Fizički bilo je na granici izdržljivosti a psihički i moralno preko toga. Mirko je bio sve više iznemogao, posebno su ga boljale noge od dugog marša i neprikladne obuće. Piše. *„Gotovo sam bio iznemogao; kretao sam se naprijed uz velike poteškoće. Bolje smrt nego takve boli – to su bili osjećaji što su se pojavljivali u mojoj nutрини. Najradije bih ostao tu da u nekoj divljoj jaruzi, daleko od svih, u prašumi, dočekam svoj kraj, da me nije zapekla*

savjest na pitanje što će biti s mojim mornarima. Osjećao sam njihove poglede, pune čvrstog uvjerenja da ću ispuniti svoje obećanje, tj. da ću ići s njima do kraja. Uz nadljudske napore žurio sam naprijed, bodreći i potičući one koji su zaostajali; jezik mi je bio suh od vrućine, pa mi se lijepio uz nepce, tako da su riječi šale i obećanja jedva izlazile iz mojih usta.“

Pomalo ponestajalo je i snage i hrabrosti, strpljenja i nadanja, više nije bio u stanju samostalno hodati, nego se kretao oslanjajući se na dvojicu mornara, svoje vjerne pratiocce. Pomišljao je da sa svoja dva pratioca, oba Slovenca, napusti kolonu i kriomice pođe do Slovenije. Nije to mogao učiniti, jer im je obećao, svojim mornarima, da će ostati s njima do kraja.

Stigli su tako i do Srbije a da nigdje nisu našli glavninu vojske, jer je sve bilo u rasulu, bijegu ili u muklom izdajstvu. Najzad su dobili propusnice, na lažna imena, u nakani da se kradomice vrate u Sloveniju. Na tom putu su zarobljeni i smješteni u kasarnu u Slavonskom Brodu, ali su otuda pobjegli i ukricali se na neki teretni vlak za Zagreb, kamo su stigli ujutro 23. aprila.

U gradu je naišao na plakate na kojima je pisalo „da je poznati gangster Pleiweiss potopio cijelu hrvatsku flotu“, pa je za njim bila raspisana tjeratica uz nagradu od sto tisuća kuna. Na željezničkoj stanici nagovorili su jednoga taksista da ih preveze do Brežica, iako je bio strogo zabranjen svaki izlazak iz grada. Prebačeni su do mosta preko Krke, a otuda nastavili vlakom do Ljubljane, te se poslije toliko godina „vraćam u najvećoj nesreći koja me je zadesila, bez ičega, teško bolestan, da ovdje potražim spas i da s narodom kojemu pripadam podnosim zajedničko stradanje“.

Bilo je to 23. aprila poslijepodne, nakon desetak dana mukotrnog probijanja kroz teške prilike i svih mogućih stradanja na granici izdržljivosti. U 15 sati tog poslijepodneva stigao je kući. „Članovi moje obitelji me isprva nisu prepoznali, a još manje očekivali... Jedva sam se dovukao do postelje. U njoj sam morao odležati nekoliko tjedana jer je klica bolesti, koja me malo kasnije skoro pokopala, već bila u meni.“

Zaključak

Kapetan bojnog broda Mirko Pleiweiss učinio je veliko patriotsko djelo. Odupro se dvostrukom neprijatelju: fašističkim okupatorima koji su nadirali u naše prostore ali i domaćim izdajicama - ustašama i kapitulantskoj jugoslavenskoj vojnoj komandi. S najboljim pobudama dao je uništiti svu vojnu infrastrukturu na području Sjevernog Jadrana. Postupio je kao časna osoba, odgovorna za obranu toga dijela zemlje.

Kad se danas promatraju ti događaji, nužno se nameće zaključak da se radilo o prvom otporu snažnoj fašističkoj aveti. Čovjek se zapita, je li igdje u

Europi bilo takvih slučajeva. Možda, a ovaj se zasigurno može uzeti kao jedan od onih rijetkih, kojima ustvari i počinje antifašistički rat u Europi, koji će kasnije objediniti sve antifašističke snage i dovesti do konačnog uništenja fašizma. Povijesno gledano, ovaj čin hrabrog Pleiweissa mora se tako promatrati.

Na taj Pleiweissov čin uskoro su se nadovezali drugi oblici narodnog otpora: narodno-oslobodilački pokret koji će biti jedna velika slika antifašističkog rata u Europi. Naddamo se da će ova priča ući u anale povijesti tog velikog rata.

Selce i Vinodol u cjelini, gdje su se odvijali opisani događaji prvih godina globalnog otpora fašizmu, ušli su u povijest, a ovaj zapis o tome neka bude podsjetnik na to vrijeme.

Selčani su obilježili taj događaj spomen-pločom na Selačkoj punti

Literatura i drugi izvori

- 1) SAVKOVIĆ, Dušan: JEDINI U MORNARICI, feljtom u 11 nastavaka, Novi list, 1966., od 18. do 30. ožujka.
- 2) RADIVOJEVIĆ, Gradimir: TRAVANJSKI PUCNJEVI U CRIKVENICI, Vjesnik, Zagreb, 8. – 13. travnja 1973.
- 3) PLEIWEISS, Mirko: SVJEDOCI APRILSKOG RATA PRIČAJU, Politika, Beograd, 12. srpnja 1973.
- 4) ANTIĆ, Vinko: VINODOLSKA SELCA U BORBI, Selce, 1975., str. 521-525
- 5) PLOVANIĆ, Mladen: NEUSPJELI USTAŠKI POKUŠAJ PREUZIMANJA VLASTI U CRIKVENICI (travanj 1940.), Dometi Rijeka, broj 4-5, 1976.
- 6) PLEIWEISS, Mirko: SLOMLJENO SIDRO, Beograd, 1978.
- 7) KOS, Lucijan: POMORSTVO VINODOLA, XIII-XVII st. Riječka revija II/53, broj 1, str. 34-42
- 8) PLOVANIĆ, Mladen: MIRKO PLEIWEISS O PRIMORJU U OŽUJKU I TRAVNJU 1941. u Historija radničkog pokreta, NOR-a i socijalističke revolucije u Istri, Hrvatskom Primorju i Gorskom kotaru, Rijeka, 1979., broj 2, str. 467-470
- 9) VOJNOVIĆ, Aleksa: JUNAK OD POTOPA, Start broj 274, od 25. srpnja 1979.
- 10) Hrvatski narod, ustaške novine, od 11. travnja 1941.
- 11) Hrvatski domobran, ožujak 1942.
- 12) Vjesnik ustaškog Ministarstva domobranstva, broj 1, 14. travanj 1941.

- 13) Zapisnik o uvjetima prelaska talijanske vojske preko Rječine, uz popratna objašnjenja M. Plovanića - Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, broj XXI, 1977., str. 69 -74
- 14) Pomorski zbornik, knjiga I, Institut za historijske i ekonomske nauke, Zadar, 1962., str.652, 659, 666, 693, 695, 696, 881, 994, 995, 1000, 1008, 1009, 1022, 1023, 1035, 1036
- 15) Pomorski leksikon, Jugoslavenski leksikografski zavod „M.Krleža“, Zagreb, prvo izdanje,1900., str. 591, 724
- 16) VEKARIĆ, Stjepan: RATNI BRODOVI POTOPLJENI ILI UNIŠTENI U JADRANU U II SVJ. RATU, Mornarički glasnik II/52,broj 4/5, str. 478-483
- 17) KALPIĆ, Anđeko: POTAPANJE BRODOVA U KLIMNOM U APRILU 1941., Mornarički glasnik XII/62, broj 1, str. 210-215
- 18) Pomorstvo, XI/56, broj 2, str. 54-57
- 19) ZLOKOVIĆ, Maksim: HEROJSKA DJELA SPASIĆA I MAŠERE, Pomorstvo, XIII/61, broj 3-4, str. 145
- 20) SFONOV, Nikola: SVETLI LIKOVI MAŠERE I SPASIĆA, Jugoslavenski mornar, VIII/58, broj 4, str. 92
- 21) FERENCA, Ivo: SERGEJ MAŠERA I MILAN SPASIĆ POTOPILI RAZARAC ZAGREB, Jugoslavenski mornar VIII/52, broj 4, str. 92
- 22) Arhivski materijal sa suđenja Slavku Kvaterniku.
- 23) Sjećanje autora i drugih Selčana.

Sažetak

Desetog travnja 1941. godine, kad je proglašena Nezavisna Država Hrvaska (NDH) a talijanski okupator tek što nije zakoračio preko Rječine, Đuro Hajdin, zamjenik kotarskog načelnika Crikvenice i pukovnik Mirko Pleiweiss, komandant obrane Sjevernog Jadrana, s komandom u Selcu, nisu se, ustaškom pukovniku Petru Kvaterniku, zapovjedniku prve ustaške postrojbe u Crikvenici, odazvali na poziv da polože oružje i izjave lojalnost poglavniku nove države, nego su iz kasarne u Selcu povelu grupu vojnika, napali ustašku postrojbu u Crikvenici i zarobili tamo zatečene ustaše, ali je u toj pucnjava poginuo i sam Đuro Hajdin.

Mirko Pleiweiss je pokušao organizirati ustroj obrane Sjevernog Jadrana, ali kad se uvjerio u izdajničko ponašanje jugoslavenskog vodstva, vojnog i civilnog, odlučio je uništiti sve vojne resurse na svom području, kako ne bi pali u ruke okupatoru i njihovim ustaškim slugama. To je i učinio u noći 12. travnja 1941. godine, nakon čega se sa svojim vojnicima povukao prema Dalmaciji, gdje je usput uništio preostale ratne brodove. Kretao se prema istoku, očekujući da će u planinskom području Jugoslavije zateći organiziranu obranu i priključiti joj se. No kudgod se kretao nailazio je na rasulo i izdaju te se najzad uputio kući u Sloveniju, bolestan i razočaran.

Ključne riječi

Mirko Pleiweiss, Đuro Hajdin, Selce, travanj 1941., jugoslavenska vojska, obrana Sjevernog Jadrana, sramna kapitulacija, početak antifašističke borbe.

Summary **Stanko Antić**
„APRILSKI KRIJESOVI” OVER VINODOL
The heroes of the April antifascism resistance
MIRKO PLEIWEISS AND ĐURO HAJDINI

On the tenth of April 1941., when the Independent State of Croatia (ISC) was announced and the

Italian occupier was just about to cross over the Rječina, Đuro Hajdin, deputy of Kotar's mayor of Crikvenica, and colonel Mirko Pleiweiss, commandant of the defense of the north Adriatic with a command post in Selce, did not answer the call from the Ustasha colonel Petar Kvaternik, the commander of the first Ustasha's squadron in Crikvenica, to lay down arms and declare loyalty to the chief of the new state. Instead they, from the post in Selce, lead a group of soldiers, attacked the Ustasha squadron and imprisoned the Ustasha that were there at the time. However, in that shoot out Đuro Hajdin himself died.

Mirko Pleiweiss tried to organize the squadron of defense on the north Adriatic, but when he was convinced of the treacherous behavior of the Yugoslavian leadership, military and civilian, he decided to destroy all military resources in his area, in order to prevent them from falling into the hands of the occupier and their Ustasha servants. That is exactly what he did on the night of the 12th of April 1941., after which he retreated with his soldiers towards Dalmatia, where he managed to along the way destroy the remaining war ships. He moved towards east expecting to meet, in the mountainous region of Yugoslavia, an organized defense group and join them. However, wherever he went he came upon disarray and treason and thus finally went home to Slovenia, ill and disappointed.

Keywords

Mirko Pleiweis, Đuro Hajdin, Selce, April 1941., Yugoslavian army, defense of the north Adriatic, shameful capitulation, beginning of the antifascism fight.

